

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Nathalie Clayer, **Në fillimet e nacionalizmit shqiptar-Lindja e një kombi me shumicë myslimane në Evropë**,
çev. A. Puto, Marin Barleti, (Tiran, 2009).

Adını “Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa’da Müslüman Bir Millet’in Oluşumu” olarak Türkçeleştirdiğimiz kitapta Arnavut milli kimliğinin oluşumunun tarihsel ve siyasal serüveni ele alınmaktadır. Kitap, Arnavut milli kimlik oluşumu sürecinin, diğer Balkan ulusları gibi XIX. yüzyılda inşa edilmeye başladığını belirtmekte ve dolayısıyla meseleyi Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sürecine bağlı olarak ele almaktadır. Kitapta bu sürecin asıl dinamiği olan Arnavutçuluğun çeşitli yapıları ve diğer Balkan milletlerin milli projeleriyle ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışma, bu süreçte Arnavutların çeşitli dini gruplara mensup olmasının ne gibi bir etkisi olduğu, ülkenin içinde ve dışında Arnavutçuluğu savunan dernek ve şebekelerin gösterdiği faaliyetlerin milli kimlik ve düşünce bazındaki etkileri; aynı zamanda da dış güçlerin milli kimliğin oluşumundaki önemli katkılarının üzerinde durmaktadır. Bu olaylar Arnavutların bağımsızlık düşüncesinin kuvvetlenmesinde de rol oynamıştır.

Yazar, milliyetçilik ideolojisinden bağımsız olarak Arnavutçuluk hakkında bir tarih kitabı yazmıştır. Arnavut kolektif hayalinde, tarihsel argümanlar milli mitler inşa etmek için kullanılmış, diğer bir ifadeyle milli kimlik mitlerle beslenmiş ve söz konusu mitler Arnavutçuluk milli kimlik duygusu olarak Arnavut ulusunun özü olarak kabul edilmiştir. Bu öz, eski Pelazglar ve İlirler'den günümüze kadar değişmeden varlığını sürdürmüştür; Roma İmparatorluğu'nun bölgede yayılması, ardından Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nu hâkimiyetinde bulunduğu yüzyıllar, hatta sıkıyönetim yani komünist dönem dahi bu özü değiştirememiştir. Bu kitap anakronizmden kurtularak gerçek Arnavut tarihini öğrenmek ve özellikle XIX. yüzyılda doğan Arnavut milli mitlerini anlamak için faydalı olacaktır. Böylelikle Arnavutluk'un yakın dönemde yaşadığı kimlik çatışmalarını tanımlayabilmede katkıda bulunurken günümüzde kimlik konusunda sürdürülen tartışmaları da anlamada ipuçları sunacaktır.

Kitabın içeriği giriş kısmı hariç dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde 'XIX.- XX. yüzyıllarda Toplum, Kimlik Tanımlama Sistemleri ve Dayanışma Ağları' başlığı altında yazar, kimliği tanımlama konusunda etken olan faktörleri ele almaktadır. Bunlar arasında etnik-dilsel mekanizma Arnavutlar arasında en önemli faktör olarak kabul edilmektedir. Kabile, akraba ve aile kimliği, bir kimlik mekanizması olarak zikredilmekte; köy dayanışmaları ve bölgesel kimlikler üzerinde durulmaktadır. Kimlikleri de sosyal ve mesleki kimlik tanımlamaları olarak ikiye ayıran yazar bu bölümde Arnavutların dini kimliklerini ayrı bir başlık altında ele almaktadır. Bu bölümde Arnavut Müslümanların tek bir İslami kimliğe mi yoksa birden fazla İslami kimliğe mi sahip oldukları sorusu tartışılmaktadır. Böyle bir sorunun ortaya koyulmasının temel nedeni, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Arnavut Müslümanları arasında çeşitli dini grupların yani tarikatların mevcut olmasıdır. Yazara göre bu tarikatlar; Bektaşilik, Kadiriye, Halvetiyye, Sadiyye ve Rifaiyye tarikatlarıdır. İslam kimliği, ortamın şartlarına göre diğer faktörlerle yani aile, köy, bölge, sosyal ve siyasi kimliklerle ilişkilendirilmiştir. Diğer taraftan, örneğin, Cuma hutbelerinin

de sultanın halife olarak kabulü zikredildiğinden ötürü Arnavut Müslümanların kimliği Osmanlı kimliğiyle de özdeş olabilirdi. Yazar Arnavutların dini kimliği üzerinde dururken aynı zamanda Hıristiyan dini grupları da zikretmekte ve Ortodoks ile Katolikler arasındaki farklılıklara işaret etmektedir. Tanzimat'tan sonra yapılan reformların da bir etkisi olarak dini kimliklerin daha belirgin bir halde ortaya çıktığını ifade eden yazara göre bu durumun nedeni, millet sisteminde yapılan reformların dini gruplara kendi bünyeleri içerisinde daha güçlü bir şekilde organize olma fırsatı vermesidir. Nitekim bu sayede Tanzimat'tan sonra özellikle Katolikler diğer dini gruplara göre daha avantajlı bir statüye sahip olmuşlardır.

Bu bölümde yazar, bölgesel farklılıklar üzerinde de durmaktadır. Ona göre İşkodra sancağı 'müstesna' bir bölge konumundaydı. Bu bölge Osmanlı'nın periferisinde, Karadağ sınırında bulunup Adriyatik Denizi'ne açılmakta ve diğer bölgelerden yüksek dağlarla ayrılmaktaydı. Bölgenin, Müslümanların askere çağırılmadığı ve çeşitli vergiler ödemek zorunda olmadıkları özel bir statüsü bulunmaktaydı. Bu nedenle halk, Osmanlı'nın diğer bölgelerinden farklı olarak daha serbest ve kendi yerel kimliklerini ifade ederek yaşamaktaydı. Diğer önemli bir bölge 'Kosova Vilayeti' etnik-dini açıdan çoğunlukla Arnavut Müslümanların yaşadıkları bir bölgedir. Kosova Vilayeti'ne bugünkü Sancak (Sırbistan'da Yenipazar ve civarı) bölgesi de dâhildi. Yazara göre Kosova Vilayeti'nde yaşayan Arnavutlar arasında kabile liderleri söz sahibiydi. Özellikle Müslümanlar arasında dini liderlerin yani ulemanın etkisi güçlüydü. Orta Arnavutluk bölgesi ise diğer bölgelerden farklı olarak dışa kapalı bir bölgeydi. Burası çoğunlukla Arnavut Müslümanların yaşadığı ama aynı zamanda Arnavut Hıristiyanların da bulunduğu bir bölgedir. Halk burada yerel beylerin etrafında toplanmıştır. Yazara göre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında Arnavutların yaşadığı bir diğer bölge ise Debre sancağıdır ki bu sancak isyan hareketlerinin çokça etkin olduğu bir bölge olarak tanımlanır. Güneyde bulunan Yanya Vilayeti ise Yunanistan'a karşı devamlı direnen ve varlığını korumaya çalışan bir bölgedir. Bunların

yanı sıra Arnavutların çoğunlukla yaşadıkları bölgeler arasında Manastır, Serfice ve Korça sancakları da sayılmaktadır.

İkinci bölümde 'Kırım Savaşından Yunan-Türk Savaşına Kadar (1856-1896) Arnavutçuluğun Gelişmesi' başlığı altında yazar bu zaman dilimi içerisinde Arnavutçuluğun gelişmesinde emeği geçen çeşitli yazarları ve siyasi liderleri zikretmektedir. Bu yıllarda Albanoloji bilimin kurulmasına ilişkin çabalara rastlanmaktadır. Daha eski zamanlarda İtalya'ya göç eden Arnavutlar kendi menşelerini tespit konusunda faaliyetler göstermişler; diğer taraftan Protestanlar gibi çeşitli dini gruplar yerel dilin, yani Arnavutçanın gelişmesi için hayli uğraşmışlardır. Arnavutça dilinde edebi eserlerin ortaya çıkması Arnavutçuluğun gelişmesi açısından bir katkı olarak görülmektedir. Bu şekilde Arnavutçuluk (*Shqiptarizma*) davasının şekillenmesi için oluşturulan aktivist ağları yazara göre 1856-1876 yılları arasında daha da belirgin bir hale gelmiştir. Bunlar arasında Arnavutçuluğun kökenlerinin Helen kültürüne kadar dayandığını düşünenler de vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı dönemlerde sürekli bir şekilde reformlar yapması, Arnavut milli kimliğinin geliştirmesine de büyük tesir yapmıştır. Bu sıralarda Arnavutça bir alfabenin oluşturulması ve kabul görmesi yönündeki girişimler sonuçsuz kalmıştır. Aktivistler tarafından Arnavutça dilinde bir okuyucu kitlesi oluşturmak için düzenlenen kampanyalar, imparatorluğun Doğu ile uğraştığı dönemle aynı tarihlere, 1876-1896 arasına rast gelmiştir. Aynı tarihlerde Arnavutçuluğun siyasallaşmaya başladığı da görülmektedir. Yazara göre bir tarafta başını edebiyatçı Şemsettin Sami Fraşeri Bey'in çektiği Müslüman Arnavutçuluğu akımı ortaya çıkmıştır. Diğer tarafta ise, Arnavutçuluğu temsil ettiklerini iddia eden diğer gruplar arasında Katolik partikularizmi, Romanya'daki iki Arnavut akımı ve Korça şehri etrafındaki Protestanlar ve Arnavutça dilinde okul koruyucuları bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümde 'Değişen ve Krizde Olan bir İmparatorluk'ta Arnavutçuluk' başlığı altında yazar, Sultan Abdülhamid Han zamanında Osmanlı toplumunda ortaya çıkan milli olu-

şumlardan söz etmektedir. Ona göre bu dönemde devletin toplum üzerindeki otoritesi, bazı bölgelerde farklılıklar gösterse de, daha da fazla hissedilmeye başlanmıştır. Eyaletlerdeki toplum arasındaki münasebetler farklı bir boyut kazanmış, yavaş yavaş reforme edilmiş okullardan yetiştirilen yeni elitler ve seçkinler grubu oluşmaya başlamıştır. Aynı dönemde vilayetlerdeki konsolosluk temsilcileri (Manastır, İşkodra vilayetlerinde olduğu gibi) çoğalmaya başlamıştır. Bölgede meydana gelen gelişmelerden hükümetlerin sürekli olarak bilgilendirilmesi, politikalarının Balkan'a doğru yönelmesini sağlamıştır. Arnavutçuluk hareketleri ise bu tür politikalarından etkilenmiştir ya da daha doğru bir ifadeyle bu politikalarından faydalanmıştır. Bu bölümde yazar, Arnavutça dilinde basın ve yayın faaliyetlerinin çoğaltılarak bir ulus oluşumu için çeşitli kitap ve dergilerin basılmasının Türk olmayan bir Avrupalı Müslüman kimliğinin oluşturulması yönünde bir girişim olduğu kanaatinde. Aynı dönemde Müslüman Arnavutların, Arnavutçuluk düşüncesi hakkındaki sesleri de daha fazla yükselmeye başlamıştır. Örneğin, Şemsettin Sami Fraşeri Bey'in 'Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak' isimli kitabı ve kardeşi Naim Fraşeri'nin 'Arnavutların Gerçek İsteği' şiiri birçok defa yayınlanmıştır. Nathalie Clayer, bu konuyu tartışırken Arnavutlar arasındaki Bektaşiliğin Türk olmayan, Avrupalı ve fanatik olmayan bir İslam kimliği ile ilişkilendiğini savunmaktadır.

Dördüncü ve son bölüm olan 'Sahada Arnavutçuluk Okuyucular Akımlarından Partizan Akımlara Doğru' başlığı altında Osmanlı'nın Balkanlar'daki son yıllarını kapsayan bir dönem, yani 1890-1912 yılları arasında gelişen olaylara değinmektedir. Bu tarihlerde Arnavutçuluk akımları sahalarda çeşitli gruplar olarak organize edilmeye başlanmış; akımların liderleri 1900'lü yıllarda gizli olarak faaliyetleri sürdürmeye çalışmışlardır. Avusturya-Macaristan monarşisi, Arnavut Katolikleri'ni adeta himayesi altına almıştır. Misyonerler gibi dış güçlerin desteğiyle bölgede etkinliklerini sürdüren dini gruplar söz konusu siyasi gruplara destek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sultan Abdulhamid'in politikaları doğrultusunda özellikle Kosova bölgesinde Sünni İslam'a destek

olmak amacıyla Arnavutça literatür ücretsiz olarak dağıtılıyor, Arnavutça bilen ulema bölgeye tayin ediliyor ve İslam dini öğretisinin ağırlık verildiği okullar açılıyordu. 1908-1912 yılları arasında Arnavutçuluk akımları farklı bölgelerde çeşitli kongreler düzenleyip politikaları için yeni bir yol haritası belirlediler. Başta İstanbul olmak üzere Selanik ve Manastır gibi büyük şehirlerde yeni dernekler kurup çeşitli dergi ve gazeteler çıkarmaya başladılar. Yazara göre Arnavutçuluk akımları başlangıçta Jön Türklerle beraber hükümete karşı tavır almışlar, daha sonra 1908'de Arnavut alfabesinin kurulmasıyla Arnavutçuluk akımları ile Jön Türkler arasındaki gerginlik artmış ve sonunda bunlara karşı politika geliştirmişlerdir. Bu bölümde yazar, Jön Türk ihtilali ve Arnavutçuluk akımlarının bu konuda aldıkları tavır, I. Balkan Savaşları'nın patlak vermesi ve Arnavutluk'un kaderi üzerinde durmakta; Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi ve 1912 yılında Arnavutluk'un bağımsız hale gelmesi konusunda değerlendirmelerde bulunmaktadır.

N. Clayer'in kitabı Osmanlı egemenliği altında Arnavut milliyetçiliğinin ortaya çıkışının tarihsel seyrini öğrenmek açısından temel bir kaynak niteliğindedir. Bu kitap sayesinde Arnavut milliyetçiliğinin ideolojik söylemleri, din ile olan ilişkisi, gelişim sürecine etki eden iç ve dış faktörler ile Arnavut Devleti'nin bağımsızlığa giden seyri detaylı bir şekilde kavranılabilecektir.

Selver CEMALİ

(MA. Tetova Müftülüğü Makedonya İslam Birliği)

